

MOTIF TẠO HÌNH TRONG NGHỆ THUẬT KHÂM SÀNH SỨ LĂNG KHẢI ĐỊNH VÀ KHẢ NĂNG ỨNG DỤNG VÀO THIẾT KẾ ĐƯƠNG ĐẠI

Nguyễn Ngọc Ngân Uyên
Đại học Văn Lang
Email: uyeennguyen13@gmail.com

/Ngày nhận bài: **15/12/2025** /Ngày nhận bài sửa sau phản biên: **05/01/2026** /Ngày chấp nhận đăng: **07/01/2026**

TÓM TẮT

Bài viết tập trung khảo sát và phân tích đặc điểm tạo hình trong nghệ thuật khâm sành sứ trang trí tại Lăng Khải Định - một công trình tiêu biểu của nghệ thuật cung đình triều Nguyễn, nơi quy tụ tinh hoa thẩm mỹ và tư duy tạo hình của người Việt đầu thế kỷ XX. Bằng việc kết hợp các lý thuyết về thẩm mỹ học truyền thống, ký hiệu học thị giác và bản sắc thương hiệu, bài viết không chỉ làm rõ giá trị di sản của nghệ thuật khâm sành sứ mà còn mở ra hướng tiếp cận mới trong việc kết nối di sản với kinh tế sáng tạo. Trên cơ sở nhận diện các motif đặc trưng về đường nét, bố cục và chất liệu trong nghệ thuật khâm sành sứ, nghiên cứu hướng đến việc đề xuất khả năng ứng dụng các yếu tố này vào thiết kế bao bì, đồ lưu niệm và sản phẩm văn hóa địa phương.

Từ khóa: Bản sắc văn hóa, di sản thị giác, họa tiết dân tộc, thiết kế bao bì, ứng dụng thiết kế

MOTIFS IN THE MOSAIC ART OF KHAI DINH MAUSOLEUM AND THEIR POTENTIAL APPLICATION TO CONTEMPORARY DESIGN

ABSTRACT

This article focuses on surveying and analyzing the sculptural characteristics in the decorative ceramic mosaic art at Khai Dinh Mausoleum - a typical example of Nguyen Dynasty court art, a place that embodies the aesthetic essence and design thinking of the Vietnamese people in the early 20th century. By combining theories of traditional aesthetics, visual semiotics, and brand identity, the article not only clarifies the heritage value of court mosaic art but also opens up a new approach in connecting heritage with the creative economy. Based on identifying characteristic motifs in lines, composition, and materials in ceramic mosaic art, the study aims to propose the possibility of applying these elements to the design of packaging, souvenirs, and local cultural products.

Keywords: Cultural identity, visual heritage, ethnic motifs, packaging design, design applications

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Lăng Khải Định là một trong những công trình đặc sắc nhất của quần thể di tích triều Nguyễn tại Huế, được xem như biểu tượng cho sự giao thoa giữa nghệ thuật truyền thống Việt Nam và ảnh hưởng phương Tây đầu thế kỷ XX. Trong không gian ấy, nghệ thuật khâm sành sứ không chỉ là hình thức trang trí bề mặt, mà còn là phương tiện biểu đạt tư duy thẩm mỹ, nơi các nghệ nhân dân gian và cung đình cùng sáng tạo nên một thế giới hình ảnh rực rỡ, tinh tế và giàu tính biểu tượng.

Ngày nay, giữa dòng chảy công nghiệp hóa và toàn cầu hóa, giá trị của nghệ thuật khâm sành sứ không chỉ nằm ở khía cạnh di sản vật thể, mà còn ở khả năng gợi mở cảm hứng sáng tạo cho các lĩnh vực thiết kế hiện đại. Việc nghiên cứu các motif tạo hình trong nghệ thuật khâm sành sứ trên các công trình kiến trúc cung đình có thể mang lại cơ sở khoa học và thẩm mỹ cho những ứng dụng mới, giúp di sản bước ra khỏi không gian

bảo tồn và hiện diện trong đời sống đương đại trên nhiều dạng thức khác nhau như các sản phẩm bao bì, quà tặng, hay đồ lưu niệm... mang đậm bản sắc địa phương. Bài viết này hướng đến việc nhận diện đặc điểm tạo hình của các motif khâm tại Lăng Khải Định, từ đó đề xuất khả năng ứng dụng vào thiết kế đồ họa đương đại, với mục tiêu vừa bảo tồn, vừa phát huy giá trị văn hóa cung đình Huế trong bối cảnh phát triển kinh tế sáng tạo và du lịch văn hóa hiện nay.

2. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Nghiên cứu được thực hiện theo hướng tiếp cận liên ngành, kết hợp giữa nghiên cứu mỹ thuật truyền thống, lý thuyết thiết kế và phân tích thị giác, nhằm làm rõ đặc điểm tạo hình của motif khâm trang trí tại Lăng Khải Định và khả năng ứng dụng của chúng trong thiết kế đương đại. Cách tiếp cận này cho phép bài viết vừa đảm bảo tính học thuật, vừa mở rộng không gian ứng dụng của di sản trong bối cảnh công nghiệp văn hóa hiện nay.

Phạm vi nghiên cứu dựa trên tư liệu khảo sát tại khu di tích Lăng Khải Định - thành phố Huế, kết hợp với việc nghiên cứu hình ảnh, tài liệu lưu trữ và các công trình khoa học liên quan đến nghệ thuật khảm cung đình triều Nguyễn. Việc lựa chọn Lăng Khải Định làm đối tượng nghiên cứu xuất phát từ giá trị tiêu biểu của công trình này trong hệ thống di sản Huế, đặc biệt ở phương diện trang trí khảm sành sứ với mật độ và mức độ tinh xảo cao.

Phương pháp thu thập dữ liệu bài viết sử dụng chủ yếu phương pháp nghiên cứu tư liệu và quan sát trực quan. Các nguồn tư liệu bao gồm sách chuyên khảo, bài báo khoa học, luận văn, luận án liên quan đến mỹ thuật cung đình Huế, nghệ thuật khảm sành sứ và thiết kế ứng dụng di sản. Song song với đó, hình ảnh tư liệu phân tích về các mảng khảm, motif trang trí và bố cục tổng thể trong Lăng Khải Định được thu thập từ khảo sát thực địa và các nguồn lưu trữ chính thống, nhằm phục vụ cho việc phân tích hình thái và cấu trúc tạo hình.

Nghiên cứu vận dụng phương pháp phân tích hình thái học để làm rõ cấu trúc đường nét, hình khối, nhịp điệu và màu sắc của các motif khảm. Đồng thời, phương pháp ký hiệu học thị giác được sử dụng để giải mã tầng nghĩa biểu tượng của các họa tiết, qua đó làm rõ mối liên hệ giữa hình thức tạo hình và tư duy thẩm mỹ cung đình. Trên cơ sở đó, các motif được trừu tượng hóa và hệ thống hóa nhằm đánh giá khả năng chuyên hóa sang ngôn ngữ thiết kế đương đại.

Ngoài ra, bài viết còn áp dụng đối chiếu các kết quả nghiên cứu với một số xu hướng ứng dụng họa tiết dân tộc trong thiết kế hiện nay. Giúp xác định những yếu tố tạo hình có tính kế thừa, đồng thời chỉ ra những điều kiện cần thiết để motif khảm cung đình có thể được ứng dụng hiệu quả trong các sản phẩm bao bì, đồ lưu niệm và sản phẩm văn hóa địa phương.

Thông qua hệ thống phương pháp nghiên cứu trên, bài viết hướng đến việc xây dựng một cách tiếp cận mang tính định hướng, trong đó di sản không chỉ được nhìn nhận như đối tượng bảo tồn thuần túy mà còn như một nguồn lực cảm hứng có khả năng tái sinh và đóng góp vào thực tiễn thiết kế đương đại.

3. NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

3.1. *Motif của nghệ thuật khảm sành sứ trong Lăng Khải Định*

Nghệ thuật khảm sành sứ trang trí trong Lăng Khải Định hội tụ giữa kỹ thuật thủ công tinh xảo, thẩm mỹ truyền thống và tinh thần giao thoa văn hóa đầu thế kỷ XX. Trong không gian ấy, từng mảng khảm bằng sành, sứ, thủy tinh và đá màu không chỉ làm nhiệm vụ trang trí mà còn trở thành một hình thức biểu đạt thẩm mỹ độc đáo tương tự như nghệ thuật mosaic trong các nền văn hóa phương Tây. Mỗi mảnh vật

liệu nhỏ bé được cắt gọt, chọn lọc và gắn kết bằng tay, tạo nên nhịp điệu thị giác sinh động và sức gợi cảm mạnh mẽ về cả hình thức lẫn biểu tượng.

Điều nổi bật trong nghệ thuật khảm tại Lăng Khải Định là cách tổ chức hệ thống motif vừa thống nhất, vừa đa dạng, dựa trên cấu trúc của đường nét, hình khối và màu sắc. Đường nét là yếu tố quan trọng nhất trong việc hình thành bố cục tổng thể, thể hiện khả năng tạo chuyển động và nhịp điệu cho toàn bộ bề mặt khảm. Những đường cong uốn lượn liên hoàn trong hình rồng, phượng hay mây nước gợi cảm giác sống động và linh hoạt, trong khi các đường thẳng, đường gấp khúc nhẹ ở những mảng hoa văn tứ quý hay chữ Thọ, chữ Phúc tạo nên sự trang nghiêm. Sự kết hợp giữa đường cong uyển chuyển và đường thẳng quy chuẩn giúp cho bố cục khảm vừa có sự mềm mại của tự nhiên, vừa mang tinh thần cân đối đặc trưng của mỹ thuật cung đình.

Hình khối trong nghệ thuật khảm không được thể hiện qua khối đặc, mà được hình thành từ sự tổ hợp của hàng trăm mảnh nhỏ ghép chồng lớp, tạo nên ảo giác về độ nổi và chiều sâu. Sự đan xen giữa những mảnh gốm sứ phẳng và cong, sáng và tối đã tạo nên cảm giác khối ba chiều đầy tinh tế. Ở các linh vật như rồng và phượng, các mảng sáng tối được bố trí khéo léo để thân thể có độ nở và độ uốn cong tự nhiên, gợi cảm giác mạnh mẽ nhưng thanh thoát. Trong khi đó, những họa tiết hoa sen, trúc, cúc hay mây nước lại được thể hiện bằng các mảnh nhỏ, cong mềm và xen kẽ nhịp nhàng, tạo cảm giác chuyển động tự nhiên như dòng nước chảy hay cánh hoa lay nhẹ trong gió. Hình khối ở đây không chỉ đơn thuần là các tổ chức khối hình học mà là sự cảm nhận tinh tế về không gian và ánh sáng điều khiển nghệ thuật khảm của Huế trở nên vừa trang trọng, vừa sống động như có linh khí.

Bên cạnh đó, màu sắc là yếu tố linh hồn của toàn bộ hệ thống motif. Sắc màu trong nghệ thuật khảm không được tạo ra bởi bột màu hay sơn vẽ, mà hình thành từ chính chất liệu: sứ, thủy tinh, đá màu, gốm tráng men. Bảng màu chủ đạo gồm lam, ngọc, trắng, vàng, đỏ sậm và đen men được phối hợp tiết chế để đạt đến sự hài hòa thị giác. Dưới ánh sáng, các mảnh sứ phản quang khiến màu sắc thay đổi theo từng thời điểm trong ngày, tạo nên hiệu ứng lung linh, huyền ảo như thể công trình mang nhịp thở riêng. Từ góc độ biểu tượng học, sự hòa quyện giữa gam lạnh và gam ấm trong nghệ thuật khảm phản ánh triết lý âm dương, biểu hiện cho sự cân bằng, hài hòa và tuần hoàn vĩnh cửu của vũ trụ.

Nhìn tổng thể, nghệ thuật khảm sành sứ trong Lăng Khải Định là một hệ thống tạo hình phức hợp, nơi đường nét, hình khối và màu sắc cùng hòa điệu để diễn đạt tư tưởng mỹ học của thời đại. Sự tinh tế trong

bố cục, tiết chế trong sắc độ và hài hòa trong nhịp điệu giúp cho các motif khảm không chỉ là vật trang trí, mà còn trở thành biểu tượng cho trí tuệ, tâm hồn và bản lĩnh thâm mỹ của người Việt. Nếu nhìn bằng con mắt của nhà thiết kế đương đại, ta có thể nhận ra trong những mảng khảm ấy là một kho tàng ngôn ngữ thị giác quý giá nơi quá khứ và hiện tại gặp nhau, và di sản trở thành nguồn cảm hứng bất tận để tái sinh trong những hình thức sáng tạo mới.

3.2. Sản phẩm bao bì lưu niệm địa phương và bản sắc thị giác

Khái niệm sản phẩm địa phương ngày nay không còn giới hạn trong phạm vi hàng hóa tiêu dùng, mà được hiểu như một hình thức biểu đạt văn hóa - nơi kết tinh giữa truyền thống, sáng tạo và bản sắc vùng miền. Theo cách nhìn của các nhà nghiên cứu thiết kế đương đại, sản phẩm địa phương là phương tiện kể chuyện về văn hóa, là cầu nối giữa di sản quá khứ và thị hiếu hiện tại. Mỗi sản phẩm mang theo mình ký ức của vùng đất, của bàn tay thủ công và tinh thần thâm mỹ được lưu truyền qua nhiều thế hệ.

Trong bối cảnh đó, việc đưa yếu tố di sản đặc biệt là các motif khảm trang trí cung đình vào thiết kế sản phẩm địa phương không chỉ góp phần tạo nên giá trị thâm mỹ khác biệt, mà còn giúp định hình bản sắc thị giác cho sản phẩm Việt Nam trên thị trường quốc tế. Bản sắc này không phải là sự sao chép hình thức của truyền thống, mà là quá trình chuyển hóa tinh thần của di sản sang một ngôn ngữ thiết kế mới, vừa gần gũi, vừa mang chiều sâu biểu tượng.

Bản sắc thương hiệu được hình thành khi yếu tố cảm xúc, câu chuyện và hình ảnh hòa quyện để tạo nên một trải nghiệm thị giác trọn vẹn. Trong trường hợp của sản phẩm địa phương, bản sắc ấy chính là sự cộng hưởng giữa hình thức và tinh thần, giữa di sản quá khứ và đời sống đương đại.

Nếu nhìn dưới lăng kính một nhà thiết kế, mỗi sản phẩm địa phương có thể được xem như cấu trúc mang tính biểu đạt, nơi từng yếu tố tạo hình từ màu sắc, chất liệu, đến motif trang trí đều chứa đựng những hàm ý văn hóa riêng. Khi những yếu tố đó được lấy cảm hứng từ di sản, chẳng hạn như họa tiết khảm sành sứ trong Lăng Khải Định, sản phẩm trở thành một biểu tượng văn hóa thu nhỏ, giúp người tiêu dùng cảm nhận được những nét văn hóa truyền thống của con người và vùng đất thông qua trải nghiệm thâm mỹ.

Trong thực tế, mỗi sản phẩm có yếu tố địa phương được thiết kế trên nền tảng di sản thường tạo nên giá trị cảm xúc mạnh mẽ. Một hộp trà với họa tiết rồng phượng gọi lên vẻ sang trọng cung đình, một chiếc khăn lụa có motif khảm sen và mây nước khiến người ta liên tưởng đến vẻ đẹp trang nhã của Huế, hay một món quà lưu niệm nhỏ mang cấu trúc khảm sành sứ

tinh tế có thể trở thành vật gọi nhớ cho du khách về vùng đất Cố đô, qua đó, di sản được tái sinh trong đời sống đương đại.

Bên cạnh đó, khi sản phẩm địa phương mang bản sắc thị giác rõ ràng, nó không chỉ góp phần vào nhận diện thương hiệu vùng miền mà còn thúc đẩy kinh tế sáng tạo và du lịch văn hóa. Các sản phẩm bao bì, đồ lưu niệm, quà tặng hay mỹ thuật ứng dụng mang tinh thần khảm cung đình có thể trở thành đại sứ văn hóa cho Huế - nơi du khách không chỉ chiêm ngưỡng di sản, mà còn mang một phần của di sản ấy về cùng mình.

Từ đó ta có thể thấy rằng mối liên hệ giữa nghệ thuật khảm sành sứ trong Lăng Khải Định và sản phẩm lưu niệm địa phương không đơn thuần là sự kết hợp giữa “cái đẹp cổ” và “cái mới hiện đại”, mà là quá trình đối thoại giữa quá khứ và hiện tại, giữa tinh thần cung đình và đời sống đương đại. Chính từ sự đối thoại ấy, một hướng phát triển bền vững được hình thành nơi di sản không còn chỉ để chiêm ngưỡng, mà trở thành nguồn lực sống cho sáng tạo, kinh tế và văn hóa của địa phương.

3.3. Kết quả nghiên cứu và thảo luận

Kết quả khảo sát cho thấy nghệ thuật khảm sành sứ trong Lăng Khải Định được hình thành từ sự hòa quyện tinh tế giữa đường nét uốn lượn, hình khối ghép lớp và bảng màu phản sáng đặc trưng của chất liệu sành sứ. Những motif rồng, phượng, hoa sen hay mây nước, khi nhìn gần, hiện lên như những cấu trúc tạo hình sống động, phản ánh tư duy đối xứng và triết lý hài hòa của mỹ thuật cung đình. Chính đặc điểm giàu nhịp điệu và độ trừu tượng cao này khiến các motif khảm có khả năng được tách tĩa, mô hình hóa và chuyển hóa thành các đơn vị đồ họa linh hoạt, phù hợp với ngôn ngữ thiết kế ngày nay.

Khi đưa vào quá trình motif hóa, các yếu tố đường nét, hình khối và màu sắc dần được giản lược để giữ lại tinh thần chuyển động và chiều sâu biểu tượng vốn có của nghệ thuật khảm. Nhờ vậy, hệ motif mới có thể thích ứng với nhiều nhu cầu thiết kế khác nhau. Trong các sản phẩm bao bì đặc sản địa phương, motif khảm tạo nên cảm giác trang nhã và bản sắc, giúp sản phẩm trở nên khác biệt trong thị trường hiện đại. Với nhóm sản phẩm lưu niệm và quà tặng văn hóa, những đường nét được làm mềm và hệ màu lam - ngọc - vàng được tinh chỉnh theo gam hiện đại đem lại vẻ thanh thoát, dễ dàng ứng dụng lên chất liệu lụa, giấy mỹ thuật hay gốm thủ công. Ngay cả trong các không gian văn hóa du lịch, motif khảm cũng có thể trở thành yếu tố nhận diện, giúp tạo nên một mạch thị giác thống nhất cho hoạt động trưng bày và truyền thông.

Khi đặt trong bối cảnh rộng hơn của thiết kế đương đại, nghiên cứu nhận thấy sự chuyển dịch chung của

ngành sáng tạo đang hướng về các giá trị bản địa. Họa tiết dân tộc, dù thuộc bất kỳ vùng văn hóa nào, đều được tìm cách đưa vào đời sống một cách hài hòa hơn, nhẹ nhàng hơn, và đặc biệt thông qua tinh thần tối giản và trừu tượng hóa. Điều này cho phép các motif truyền thống bước vào thiết kế hiện đại không phải dưới dạng nguyên bản, mà dưới dạng những gợi nhắc tinh tế, vừa đủ để tạo dấu ấn văn hóa mà vẫn phù hợp với thẩm mỹ thị giác của thế hệ mới. Sự phát triển mạnh mẽ của công nghiệp văn hóa cũng mở ra không gian rộng lớn cho những motif này hiện diện trong hệ sinh thái sản phẩm sáng tạo từ bao bì, thời trang, đồ thủ công, đến thiết kế không gian và nhận diện thương hiệu địa phương.

Từ những phân tích trên, có thể thấy các motif khảm trang trí trong Lăng Khải Định sở hữu tiềm năng ứng dụng mạnh mẽ trong thiết kế đương đại nhờ giá trị biểu tượng sâu sắc và cấu trúc tạo hình linh hoạt. Tuy nhiên, để việc ứng dụng đạt hiệu quả và giữ được chiều sâu văn hóa, người làm thiết kế cần tiến hành chuyển hóa một cách tinh tế giữ lại tinh thần di sản, nhưng diễn giải bằng ngôn ngữ phù hợp với cảm quan thẩm mỹ hiện nay. Khi làm được điều đó, các motif khảm không chỉ làm đẹp cho sản phẩm hay không gian, mà còn trở thành câu nói giúp di sản cung đình Huế bước vào đời sống đương đại một cách nhẹ nhàng, tự nhiên và bền vững.

4. KẾT LUẬN

Kết quả nghiên cứu cho thấy các motif khảm, khi được lược hóa và chuẩn hóa, không chỉ phù hợp với các sản phẩm bao bì đặc sản địa phương mà còn có thể hiện diện trong nhiều loại hình sáng tạo khác như đồ lưu niệm, quà tặng văn hóa, thiết kế thời trang hay các không gian trưng bày du lịch. Quá trình ứng dụng này không nhằm sao chép nguyên mẫu mà hướng đến việc diễn giải tinh thần của di sản; giúp hình ảnh cung đình Huế được tái sinh trong những hình thức gần gũi và phù hợp với thị hiếu thẩm mỹ đương đại.

Trong bối cảnh ngành công nghiệp văn hóa và kinh tế sáng tạo đang ngày càng phát triển, hệ hoa văn, motif trang trí từ các công trình kiến trúc, mỹ thuật truyền thống đặc biệt là motif khảm sành sứ cung đình triều Nguyễn có thể được ứng dụng, trở thành nền tảng cho sự định hình bản sắc thị giác của những sản phẩm văn hóa mang tính đặc thù địa phương. Điều này mở ra cơ hội thẩm mỹ, góp phần nâng cao giá trị kinh tế của các sản phẩm sáng tạo gắn với di sản.

Từ những kết quả đạt được, nghiên cứu khẳng định rằng việc khai thác, ứng dụng, chuyển hóa nghệ thuật khảm sành sứ trong Lăng Khải Định vào thiết kế đương đại chính là một con đường đầy tiềm năng, làm phong phú ngôn ngữ tạo hình của ngành thiết kế Việt Nam; tạo thêm cơ hội để di sản văn hóa Huế trở

thành một phần sống động của đời sống hôm nay. Nếu được tiếp tục nghiên cứu sâu hơn ở cấp độ vật liệu, kỹ thuật số hoặc thiết kế hệ thống nhận diện, motif khảm sành sứ cung đình triều Nguyễn nói chung, khảm sành sứ trong Lăng Khải Định nói riêng hoàn toàn có thể phát triển thành một bộ mã thị giác đặc trưng cho sản phẩm văn hóa du lịch của Huế trong tương lai.

CHÚ THÍCH

¹*Nghệ thuật khảm trang trí trong lăng Khải Định gồm nhiều chất liệu như: sành sứ, thủy tinh, đá màu. Tuy nhiên, nổi bật nhất vẫn là sành sứ, do đó, ở đây tác giả sử dụng cụm từ “khảm sành sứ” xuyên suốt bài viết để đánh giá đúng vai trò của nghệ thuật trang trí độc đáo này.*

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Bình, P. T. (2020). *Nghệ thuật tạo hình thời Nguyễn, những giá trị hình thành từ yếu tố văn hóa vùng*, *Hue University Journal of Science: Social Sciences and Humanities*, 129(6E), 67-73.
- Hà, N. N., & Nhật, T. M. (2024). *Nghệ thuật trang trí gốm trong kiến trúc cung đình Huế*. *Tạp chí khoa học trường đại học Hoa Sen*.
- Huyền, T. M. (2023, 4 26). *Khai thác nghệ thuật dân gian Việt Nam trong thiết kế bao bì*. *From vanhoanghethuat: <http://vanhoanghethuat.vn/khai-thac-nghe-thuat-dan-gian-viet-nam-trong-thiet-ke-bao-bi.htm>*
- Phan, T. B. (2009). *Bóng thời gian trong nghệ thuật khảm sành sứ Huế*. Huế: Trung tâm Bảo tồn Di tích Cố đô Huế, *Tạp chí Khoa học và Tổ Quốc*